א פּובליקאַציע פֿון דער
געזעלשאַפֿט פֿאַרן
ייִדיש-למוד און פֿון דער
מעדעם-ביבליאָטעק

דער ייִדישער טעם-טעם

א פֿעריאָדיש בלעטל פֿאַר ייִדיש-לערנערס

Publié par
l'Association pour
l'Etude et la Diffusion
de la Culture Yiddish
et la Bibliothèque
Medem

יאָר 2, נומער 5 (9)

אייר תשנ״ז / מײַ 1997

ווײסנשאַפֿט... אָדער פֿאַנטאַזיע

הערט נאָר אַ ביסל אַ מעשׂה, אַ טשיקאַוועס[1] !
שטעלט אײַך פֿאָר אַז אַן אירלענדישן פֿאָרשער, אַ ביאָלאָג,
איז געלונגען[2] צו באַשאַפֿן אַ שעפּסל אָן דער הילף פֿון אַ
באַראַן[3]. אַזאַ בריאה[4] רופֿט מען אַ „קלאָן“. דער פֿאָרשער
האָט עס געגעבן אַ נאָמען „דאָלי“ : העלאָ דאָלי !
נישט לאַנג צוריק וואָלט מען טאַקע געמיינט אַז דאָס איז אַ
חלום[5], אַ וויסנשאַפֿטלעכע פֿאַנטאַזיע. איצט איז עס באמת[6] אַ
ווירקלעכקייט. אויף פֿיר פֿיס. עס איז אָבער וויכטיק צו זאָגן
אַז מיט אַזאַ מיטל קענען דערווײַל געבוירן ווערן נאָר נקבֿות[7].
דאָלי איז טאַקע אַ „זי“, גאָר אין גאַנצן די מאַמע מיט די
ביינער[8] ! זי מעקעט[9] אַפֿילו[10] ווי די מאַמע. אין גאַנצן
געראָטן[11] אין איר. אַ ממשות[12].
אָבער לאָמיר פֿאַנטאַזירן אַ ביסל. מיט
דאָלי זײַנען מיר שוין

אויף אָט
דעם וועג, און
פֿאַרוואָס נישט,
אפֿשר וועלן די פֿאָרשערס
אין אַ נאָענטער צוקונפֿט אַזוי
טאָן אַז די פֿרויען זאָלן קענען
קינדלען אָן אַ זכר[13] ?

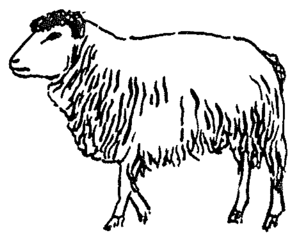

אָבער אַז מע טראַכט אַרײַן, וועט אויב אַזוי נאָר דער מין-
נקבֿה[14] בלײַבן אויף דער וועלט. די פֿראַגע איז ווי אַ ביין אין
האַלדז[15] ! אָן מענער וועט דאָס לעבן נישט זײַן קיין לעבן.
אומפּיקאַנט, אָן אינטערעס ! ווו וועט זײַן דער טעם גן-עדן[16] ?
ניין, מוחל[17], זאָלן די פֿאָרשערס זיך אָפּרוען אַ ביסל, זאָלן זיי
זיך שפּילן מיט דער שיינער דאָלי אין פֿעלד.

1. curiosité ; 2. a réussi ; 3. bélier ; 4. BRIE créature ; 5. KhOLEM rêve ; 6. BEEMES véritablement ; 7. NEKEYVES femelles ; 8. *express.* tout craché ; 9. bèle ; 10. AFILE même ; 11. tient de ; 12. MAMOShES réalité ; 13. ZOKhER mâle ; 14. MIN-NEKEYVE sexe féminin ; 15. *express.* comme une épine dans le pied ; 16. TAM GAN-EYDN le goût du Paradis ; 17. MOYKhL pardon ; ניין, מוחל non, merci .

אייגן בלוט און טינט

די אויסשטעלונג וועגן דער ייִדישער פּרעסע, אָרגאַניזירט דורך דער מעדעם-ביבליאָטעק האָט געהאַט אַ געוואַלדיקן דערפֿאָלג.

אין פֿעברואַר האָט מען אין דער מעדעם-ביבליאָטעק געקענט באַזוכן די
אויסשטעלונג *אייגן בלוט און טינט - צײַט און צײַטונגען. 100 יאָר ייִדישע
פּרעסע אין פֿראַנקרײַך*. און מע האָט טאַקע באַזוכט - אין משך[1] פֿון דרײַ
וואָכן זענען געקומען איבער צוויי טויזנט מענטשן.
די אויסשטעלונג נעמט אַרום מער ווי די צײַט און אָרט אויף וועלכע מע
האָט זיך געקענט ריכטן[2] לויט דעם טיטל. אויף צוואַנציק טאָוולען (מיט
זייער אַ געלונגענער גראַפֿישער קאָנצעפּציע פֿון מרים בויער) ווערן
פֿאָרגעשטעלט די וויכטיקסטע שטאַפּלען[3] אין דער אַנטוויקלונג פֿון דער
ייִדיש-פּרעסע אויף דער וועלט. עס הייבט זיך אָן מיט דער ערשטער
צײַטשריפֿט אין ייִדיש (*קוראַנטן*) דערשינען אין אַמסטערדאַם אין דער
צווייטער העלפֿט פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט. ווײַטער ווערן דערמאָנט די
גרויסע צײַטונגען : *פֿאָרווערטס* פֿון ניו-יאָרק (רעדאַגירט פֿון אייב
קאַהאַן), *הײַנט* און *מאָמענט* פֿון וואַרשע. נאָך דעם גייט וועגן דעם
אויפֿבלי[4] (פֿון אָנהייב פֿון דעם צוואַנציקסטן יאָרהונדערט אָן) און דעם
אונטערגאַנג[5] (אין די לעצטע יאָרן) פֿון דער ייִדישער פּרעסע אין
פֿראַנקרײַך. די לעצטע טייל פֿאַרנעמט, פֿאַרשטייט זיך, דאָס גרעסטע
פּלאַץ, און נעמט אַרײַן די פּרעסע פֿאַר דער מלחמה (מיט דעם *פּאַריזער
הײַנט* און דער קאָמוניסטישער *נײַע פּרעסע* בראש[6]), די אונטערערדישע[7]
פּרעסע בשעת[8] דער דײַטשער אָקופּאַציע און דעם נאָכמלחמדיקן
ווידעראויפֿקום[9] פֿון דער ייִדישער פּרעסע, מיט די דרײַ וויכטיקסטע
צײַטונגען - בונדישער *אונדזער שטימע*, קאָמוניסטישער *נײַע פּרעסע* און
ציוניסטישן *אונדזער וואָרט*, ווי אויך מיט אומצאָליקע[10] פּראָפֿעסיאָנעלע,
געזעלשאַפֿטלעכע און קולטורעלע צײַטשריפֿטן, וואָס הײַנט איז פֿון זיי
געבליבן בלויז איינע - די רעליגיעז-ציוניסטישע חודש-שריפֿט[11]
אונדזער וועג. מיט אַ יאָר צוריק האָט אַ גרופּע זשורנאַליסטן און כּלל-
טוערס[12] פֿון פֿאַרשיידענע ריכטונגען אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אַ חודש-
שריפֿט, *ייִדישע העפֿטן*.
עס האָבן באַגלייט די אויסשטעלונג אַ ריי רעפֿעראַטן אויף פֿאַרשיידענע
טעמעס ווי למשל וועגן דער פּרעסע בײַ ייִדן אויף דער גאַנצער וועלט,
וועגן דער אַנטוויקלונג פֿון דעם צײַטונג-לשון צי וועגן דער ייִדישער
פּרעסע אין פֿראַנקרײַך בעת[13] דער מלחמה.
ווער עס האָט נאָך נישט געזען די אויסשטעלונג, וועט האָבן די
מעגלעכקייט זי צו באַקוקן אויפֿן ייִדיש יום-טובֿ דעם 29סטן יוני אין
דער קאַרטושערי דע ווענסען.

1. MEShEKh אין משך פֿון pendant, au cours de ; 2. s'attendre ; 3. étapes ; 4. épanouissement ; 5. déclin ; 6. BERO'sh en tête ; 7. clandestine ; 8. BEShA's pendant ; 9. renaissance ; 10. innombrables ; 11. KhOYDESh-... journal mensuel ; 12. KLAL-... animateurs de la vie associative ; 13. BEYS pendant

חיים קערבער (1994 - 1909)

מיט אַ פּאָר יאָר צוריק איז געשטאָרבן חיים קערבער, אַ כּלל-טוער[1] און קולטור-טרעגער, אַ גוט באַקאַנטע פּערזענלעכקייט פֿון ייִדישן פּאַריז. זײַן טאָכטער, אַ תּלמידה פֿון די ייִדישקורסן, האָט געשריבן אַן אַרטיקל לזכר[2] איר טאַטן.

מײַן טאַטע, חיים קערבער, איז געבוירן געוואָרן אין שטעטל גאָמבין אין פוילן אין 1909.

אין חדר האָט ער זיך געלערנט חומש[3], אין אַ ייִדישער גימנאַזיע אין פּלאָצק האָט ער באַקומען דעם באַקאַלאַווראַט. נאָך דעם אַפֿילו ווען ער וואָלט געוואָלט גיין אין אוניווערסיטעט, וואָלט ער נישט געקענט - עס איז געווען אַ נומערוס-קלאַוזוס פֿאַר ייִדן. אויסער דעם איז מײַן טאַטע געווען אַ טראָצקיסט און דעמאָלט איז אין פוילן געווען געפֿערלעך צו זײַן אַ קאָמוניסט און אַ סך פֿון זײַנע חבֿרים[4] זענען געזעסן אין תּפֿיסה[5]. ער איז געווען אַ יונגער טוער און איז געפֿאָרן פֿון שטעטל צו שטאָט צו האַלטן רעדעס פֿאַר דער ייִדישער יוגנט. אין לאָדזש האָט ער זיך אײַנגעליבט אין מײַן מאַמען, שׂרה.

אין 1929 איז מײַן טאַטע אָנגעקומען אין פּאַריז. צום ערשטן האָט ער זיך געלערנט די פֿראַנצייזישע שפּראַך. צו פֿאַרדינען אויף פּרנסה[6] האָט ער געגעבן עספּעראַנטאָ[7]-לעקציעס (די שפּראַך האָט ער זיך געהאַט געלערנט אין פוילן) און געאַרבעט בײַ פֿאַרשיידענע מלאכות[8]. נאָך דעם איז ער געפֿאָרן אין קאַן[9] שטודירן יורי[10]. מײַן מאַמע איז אויך געקומען קיין פּאַריז. זי האָט אָנגעהויבן שטודירן מעדיצין און אין 1932 האָבן זיי חתונה געהאַט. צוערשט איז מײַן טאַטע געווען אַ בוכהאַלטער און נאָך דעם אַ יורידישער יועץ[11]. דעמאָלט האָט ער זיך אַ סך פֿאַרנומען מיט ייִדן וואָס זענען אָקערשט[12] אָנגעקומען אין פּאַריז און וואָס האָבן נישט געקענט רעדן און נישט שרײַבן אויף פֿראַנצייזיש. חיים קערבער האָט זיי געהאָלפֿן לייענען און אויספֿילן זייערע פּאַפּירן, מייסטנס אָן געלט. אַזוי איז געווען מײַן טאַטע, אַן איבער-געגעבענער[13] מענטש.

דערנאָך איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט-מלחמה. קורץ נאָך דעם איז די געשטאַפּאָ געקומען צו אַרעסטירן מײַן טאַטן אַלס ייִד און אויך אַלס טראָצקיסט. ער האָט געהאַט מזל, זיי האָבן אים נישט געפֿונען, אָבער אַ חבֿר זײַנער, אַ שכן[14] איז אַרעסטירט און דערשאָסן געוואָרן. מײַנע טאַטע-מאַמע פֿאָרן אַוועק פֿון פּאַריז, זיי לאָזן זיך מאַכן פֿאַלשע פּאַפּירן, און מיט מזל קומען זיי אָן אין דער פֿרײַער זאָנע. מײַן טאַטע טרעט

געצייכנט דורך פּיער מערל

אַרײַן אין ווידערשטאַנד[15], ווערט אַ פּאַרטיזאַנער און נאָך דעם ווערט ער דער קאָמענדאַנט שאַרל. פֿאַר דער מלחמה האָט ער געהאָלפֿן זיך באַזעצן אין פֿראַנקרײַך פֿיר שוועסטער און זײַן ברודער וואָס האָבן איבערגעלעבט די מלחמה. אָבער זײַנע טאַטע-מאַמע און די ייִנגסטע שוועסטער וואָס זענען געבליבן אין פוילן זענען אומגעקומען, ווי אויך מײַן מאַמעס גאַנצע משפּחה.

נאָך דער מלחמה האָבן זיך אָנגעהויבן דער טרויער און די אימה[16] ווען מען איז געוואָר געוואָרן[17] פֿון דעם חורבן[18]. איך דערמאָן זיך די ייִדישע ביכער וואָס מײַן טאַטע האָט געלייענט און די שרעקלעכע בילדער אין די דאָזיקע ביכער. ווי אַלע ייִדן האָבן מײַנע טאַטע-מאַמע זייער פֿיל געליטן אָבער זיי האָבן געהאַט דעם מוט אָנצוהייבן פֿון ס'נײַ. זיי האָבן אַרײַנגענומען צו זיך אַהיים אַ סך ייִדן וואָס זײַנען געקומען פֿון פוילן.

צוביסלעך האָט זיך דאָס לעבן אײַנגעאָרדנט. מײַן טאַטע איז מצליח[19] אינעם האַנדל מיט אומבאַוועגלעכן פֿאַרמעג[20]. ער ווערט אַ ציוניסט און העלפֿט מדינת-ישׂראל.

מײַן טאַטע האָט תּמיד געלייענט אַ סך, אי אויף העברעיִש אי אויף ייִדיש און פֿראַנצייזיש. פֿאַר מײַן טאַטן איז קולטור געווען זייער וויכטיק און איבערהויפּט ייִדישע קולטור. חיים קערבער האָט געהאָלפֿן אַרויסגעבן ביכער פֿון אַ סך פּאַריזער ייִדישע שרײַבערס : *דער תּלמוד און זײַנע פּערזענלעכקייטן* פֿון דוד מלכּי[21], *בעל-שם-טובֿ מאַטיוון און אַנדערע דערציילונגען* פֿון אבֿרהם ווייץ אין 1977, *בעלאַ שאַפּיראָ* פֿון משה זאַלצמאַן, און אויך ביכער פֿון לילי בערגער. אַלע זאָגן אַז חיים קערבער איז געווען אַ חשובֿער[22] קולטור-עסקן[23].

אין ישׂראל אין 1982 האָט ער געהאָלפֿן דעם שרײַבער ק.צעטניק[24], באַקאַנט מיט *דאָס הויז פֿון די ליאַלקעס* אַרויסצוגעבן

(סוף זײַט 4)

1. KLAL-... animateur de la vie associative ;
2. LEZEYKhER en mémoire de ; 3. KhUMESh le Pentateuque ; 4. KhAVEYRIM amis (*Pl. de* חבר KhAVER) ; 5. TFISE prison ; 6. PARNOSE gagne-pain ; 7. Esperanto - langue artificielle créée par le philologue juif polonais L. L. Zamenhof en 1887 ; 8. MELOKhES métiers ; 9. Caen ;
10. droit; 11. YOYETS un conseiller ; 12. récemment ; 13. devoué ; 14. ShOKhN voisin ;
15. Résistance ; 16. EYME horreur ; 17. on a appris ; 18. KhURBN la Shoah ; 19. MATSLIAKh מצליח זײַן réussir ; 20. immobilier ; 21. MALKI ;
22. KhOShEVER distingué, important ;
23. ...-ASKN personne qui s'occupe de culture ;
24. KATSETNIK

אַ זײַט ליטעראַטור פֿאַר אָנהייבערס

י. י. סיגאַל איז באַקאַנט[1] ווי דער פּאָעט פֿון פּשוטע[2] מענטשן און פֿון טאָגטעגלעכן[3] לעבן. דערפֿאַר[4] פּאַסט[5] ער זייער גוט פֿאַר אָנהייבערס. אַ לערער אין די ייִדישע שולן און אַ שרײַבער פֿון קינדערלידער, וואָלט ער געווען צופֿרידן צו זען זײַנע לידער ווידער געדרוקט[6] אין אַ צײַטשריפֿט פֿאַר ייִדיש-לערנערס.

יצחק יעקבֿ[7] סיגאַל איז געבוירן געוואָרן אין אַ שטעטל אין אוקראַיִנע אין 1896, אין אַ למדנישער[8] נאָר אַן אָרעמער משפּחה[9]. אין 1911 איז ער אַוועק קיין קאַנאַדע, וווּ ער האָט געלעבט (אַ חוץ[10] אַ פּאָר יאָר אין ניו-יאָרק) זײַן גאַנץ לעבן. ער האָט אין אָנהייב געאַרבעט ווי אַ שנײַדער, נאָך דעם ווי אַ לערער אין די ייִדישע פֿאָלקשולן.

קינדווײַז[11] האָט ער געשריבן לידער אויף רוסיש און העברעיִש, שפּעטער איז ער אַריבערגעגאַנגען אויף ייִדיש. ער האָט געשריבן פֿאַרשיידענע[12] לידער, עסייען און ליטעראַרישע קריטיק. צו 20 יאָר האָט ער אַרויסגעגעבן זײַן ערשטן באַנד[13] לידער, וואָס האָט געמאַכט אַ גרויסן אײַנדרוק[14]. זײַן בוך *לידער און לויבן*[15] (1945) האָט באַקומען די לאַמעד-פּרעמיע, דעמאָלט[16] אַ וויכטיקע[17] פּרײַז אויף דער ייִדישער גאַס[18]. ווען ער איז געשטאָרבן אין 1954, אין פֿריִען[19] עלטער פֿון 58 יאָר, זײַנען אַרויס לויב-אַרטיקלען וועגן זײַנע ווערק אין דער ייִדישער פּרעסע פֿון דער גאַנצער וועלט.

1. connu ; 2. POSHETE simples ; 3. quotidien ; 4. c'est pour quoi ; 5. convient ; 6. imprimé ; 7. YITSKHOK YANKEV ; 8. LAMDONISHER instruite (*datif*) ; 9. MISHPOKHE famille ; 10. AKHUTS à part ; 11. quand il était enfant ; 12. différents ; 13. volume ; 14. impression ; 15. louanges ; 16. à l'époque ; 17. importante ; 18. *express.* dans le monde juif ; 19. prématurement

אַ בחור[1] מיט אַ נאָז

ווו איז דער בחור
מיט דער לאַנגער נאָז ?
ער האָט זיך געלאָזן[2]
דעריאָגן[3] אַ האָז[4].

דער האָז איז געלאָפֿן
און ער נאָכן האָז,
און פֿאָרויס איז געלאָפֿן
זײַן לאַנג-לאַנגע נאָז.

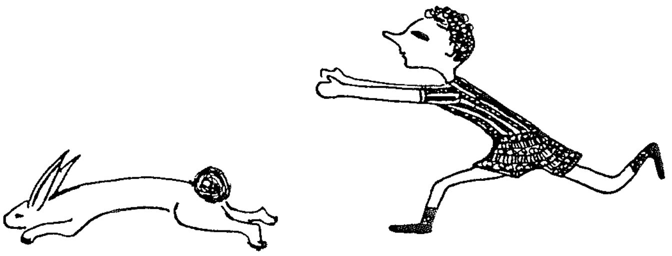

און לענגער, אַלץ לענגער
איז געוואָרן די נאָז,
און געלאָפֿן אַזוי ווי
אַ שלאַנג[5] נאָך אַ האָז.

און דער האָז איז אַרײַן
ווײַט אין טיף-טיפֿן[6] גראָז[7]
און דער בחור איז געבליבן
מיט אַ לאַנגער נאָז.

1. BOKhER garçon ; 2. parti ; 3. chasser, rattraper ; 4. lièvre ; 5. serpent 6. טיף profond, *ici* : très haut ; 7. herbe

---

גראַמען[1]

זײַנען געגאַנגען
צוויי לײַטישע[2] גראַמען,
אַזוי ווי די הענער[3]
מיט גאָלדענע קאַמען[4].
זיי זײַנען געגאַנגען
טריט בײַ טריט
זוכן אַ ווױנונג[5]
פֿאַר זיך אין אַ ליד.

און ווי נאָר זיי זײַנען
מיט מי[6] אָנגעקומען,
האָט מען זיי זייער
נישט פֿײַן אָנגענומען[7].
מען האָט זיי געזאָגט
אַז די הײַנטיקע לידער
זײַנען מיט גראַמען
שוין לאַנג קידער-ווידער[8].

נאָר איין מאָל פֿאַרנאַכט
האָבן די גראַמען געטראָפֿן[9]
צו אַ בחורל[10] וואָס מאַכט
קינדערישע סטראָפֿן ;

האָט ער זיי גענומען
ווי זיי שטייען און גייען[11]
צו צווייען,
צו צווייען.
זיי האָבן מיט זייערע
גלעקלעך[12] געקלונגען[13]
און קינדערלעך האָבן
צום גראַם געזונגען.
אַ גראַמל אַרײַן
אַ גראַמל אַרויס
די מעשׂה[14] איז אויס[15].

1. rimes ; 2. respectables, comme il faut ; 3. coqs (*sing.* דער האָן) ; 4. crêtes ; 5. logement ; 6. effort, peine ; 7. mal reçu ; 8. *expression* : en mauvais termes ; 9. tombés sur ; 10. BOKhERL *dim. de* בחור jeune garçon ; 11. *express.* tels qu'ils sont ; 12. clochettes *dim. de* דער גלאָק 13. sonné ; 14. MAYSE histoire ; 15. *ici* : terminée.

אַן אַדיעקטיוו-שפּיל

יעדע שפּראַך האָט אירע אויסדרוקן. אויף פֿראַנצייזיש זאָגט מען „שיין ווי אַ האַרץ״ , אויף ענגליש „שיין ווי אַ בילד״ , אויף שפּאַניש „שיין ווי די זון״ . ווי זאָגט מען אויף ייִדיש ?

1. שיין ווי ...
2. ביטער[1] ווי ...
3. רײַך ווי ...
4. שיכּור[2] ווי ...
5. מיאוס[3] ווי ...
6. לאַנג ווי ...
7. גוט ווי ...
8. שוואַרץ ווי ...
9. ווייך[4] ווי ...
10. קלוג ווי ...
11. ריין ווי ...
12. קלאָר ווי ...

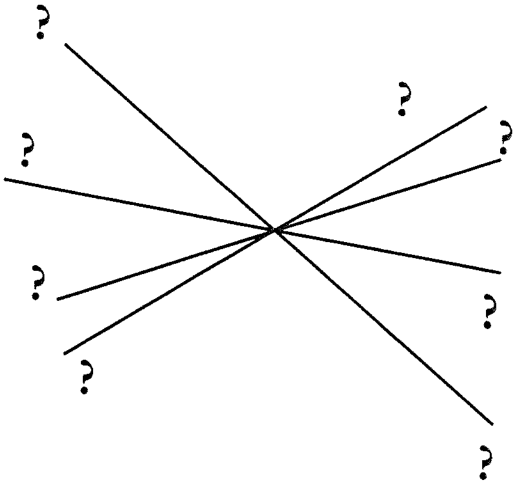

א. אַ טעלער
ב. די וועלט
ג. גאָלד
ד. וואַסער
ה. פּעך[5]
ו. גאַל[6]
ז. דער ייִדישער גלות[7]
ח. דער טאָג
ט. לוט[8]
י. פּוטער
כ. קורח[9]
ל. דער טויט

1. amer ; 2. shIKER ivre ; 3. MIES laid 4. mou ; 5. goudron ; 6. bile ; 7. GOLES exile ; 8. LOT Loth (neveu d'Abraham) ; 9. KOYREKh Koré (personnage biblique)

(המשך פֿון „חיים קערבער״)

דאָס בוך *די שבֿועה*[25]. צוויי פֿון זײַנע פֿרײַנד, וואָס ער האָט זיי געהאָלפֿן, האָבן אין 1975 באַקומען דעם מאַנגער-פּרײַז : פּראָפֿעסאָר רפֿאל[26] מאַהלער (אַ היסטאָריקער אין תּל-אָבֿיבֿער אוניווערסיטעט) און די דיכטערין רייזל זשיכלינסקי.

ער האָט געשטיצט די ייִדישע ביבליאָטעק אין תּל-אָבֿיבֿ און האָט באַשטעלט פֿון דאָרטן אַ סך ביכער.

מײַן טאַטע איז געווען באַשיידן[27] און וואָס ער האָט געטאָן פֿאַר די אַנדערע מענטשן איז געווען מיט זײַן ווײַבס צושטימונג.

חיים קערבער האָט אויך געהאָלפֿן דער ייִדישער פּרעסע, דער פּעריאָדישער שריפֿט *ייִדישקייט*. ער איז געווען דער רעדאַקטאָר פֿון דער צײַטשריפֿט *פּאַריזער העפֿטן*. ער האָט אַבאָנירט די ניו-יאָרקער צײַטונג *פֿאָרווערטס* און דאָס פּאַריזער *אונדזער וואָרט* וואָס ער האָט געלייענט ביז זײַן טויט אין 1994.

מײַנע טאַטע-מאַמע זענען מער נישטאָ. די צײַטונג *אונדזער וואָרט* האָט אויפֿגעהערט אַרויסצוגיין. אַ דור איז כּמעט פֿאַרשוווּנדן געוואָרן, אַ דור, וואָס זײַן מאַמע-לשון איז געווען ייִדיש. מײַן טאַטנס ביכער זענען אין דער מעדעם-ביבליאָטעק און דער אוצר[28] פֿון דער ייִדישער קולטור איז אין זיי באַהאַלטן.

ברוניד קערבער

25. shvUE serment ; 26. REFOYEL27. modeste ; 28. OYTSER trésor

AEDCY
Der Yidisher Tamtam
B.P. 3256
75122 Paris CEDEX 03

מעדעם-ביבליאָטעק
Bibliothèque Medem
52, rue René-Boulanger 75010 Paris
E-mail : medem@club-internet.fr

װעגן דער מעדעם-ביבליאָטעק, געפּײל און דעם טעם-טעם אויף אינטערנעט :
http://www.col.fr/yiddish/